SOLOVYOVNING «ВОЗМУТИТЕЛЬ СПОКОЙСТВИЯ» VA MIRKARIM OSIM TARIXIY NASRIDA YO'L HAMDA KARVON OBRAZLARI

Nurmuhamedova Maftuna Ulug'bek qizi
Oriental Universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada L. Solovyovning Xo'ja Nasriddin haqidagi «Возмутитель спокойствия» asari va Mirkarim Osim tarixiy nasri doirasida yo'l va karvon obrazlarining badiiy vazifasi o'rganiladi. Yo'l obrazining makonlarni tutashtirish, qahramonni sinovdan o'tkazish va turli ijtimoiy guruhlarni uchrashtirish xususiyatlari ajratiladi. Karvon esa moddiy almashinuv bilan birga axborot va madaniy xotira ko'chishini ifodalovchi kompozitsion model sifatida talqin etiladi.

Kalit so'zlar: Leonid Solovyov; Mirkarim Osim; karvon; yo'l; badiiy xronotop; tarixiy nasr; almashinuv

Buyuk Ipak yo'li badiiy adabiyotda faqat manzilga yetish jarayoni bilan cheklanmaydi. Yo'l harakatni taqozo etadi, personajlar o'rtasida kutilmagan munosabatlar paydo qiladi va voqealar ketma-ketligini tashkil etadi. Karvon orqali esa tijorat, muloqot, xavf va madaniy uchrashuvlar bir makonda jamlanadi. Leonid Solovyovning Xo'ja Nasriddin haqidagi nasri sayohat, ijtimoiy niqob va kutilmagan uchrashuv imkoniyatlarini keng namoyon qiladi. Mirkarim Osimning tarixiy mavzudagi nasri esa o'tmish tajribasini xalq xotirasi bilan bog'lash imkonini beradi. Maqola har ikki adib ijodini to'liq tenglashtirishni emas, ularga taalluqli umumiy poetik kategoriyalarni aniqlashni ko'zlaydi.

Tadqiqotda motivlarni semantik guruhlash va voqea rivojida makonning funksiyasini aniqlash metodlari qo'llandi. Yo'l «chiqish», «uchrashuv», «sinov», «manzil» ketma-ketligi sifatida ko'rildi; karvon esa harakatlanadigan ijtimoiy makon deb talqin qilindi. Badiiy vaqt va yo'l o'rtasidagi aloqani tushuntirishda Baxtinning yo'l xronotopi haqidagi yondashuvi hisobga olindi [3;98]. Bundan tashqari, tarixiy geografiyaning badiiy shartlilik bilan bir xil emasligi nazarda tutiladi.

Tadqiqot korpusi tarixiy voqelikning bevosita hujjati sifatida emas, badiiy talqinlar tizimi sifatida o'rganiladi. Epizodni tahlil qilishda foydalanilgan nashr, voqea konteksti, personaj nutqi va bayon shakli aniqlanadi. Shu asosda kuzatishdan talqinga, keyin esa ehtiyotkor qiyosiy xulosaga o'tiladi.

Ayrim nashrlarning aniq sahifalari tekshirilmagan holatda asossiz sahifa raqami qo'yish ilmiy etika talablariga zid. Beti tasdiqlangan nazariy manbalarga berilgan mavjud [3;84] tipidagi havolalar saqlanadi; yangi havolalar faqat manba matni bilan solishtirilganidan keyin qo'shilishi lozim.

Yo'l syujetdagi o'tishlar va uchrashuvlarning makoni hisoblanadi. Uni har bir asarda vaqtning qanday kechishi, sarguzasht tezligi va ijtimoiy masofaning o'zgarishi orqali qiyoslash mumkin. Ushbu mulohazani tekshirish uchun avvalo tasvir kimning nigohi orqali berilganini aniqlash zarur. Muallif bayoni, qahramon idroki va xotira tarzidagi tasvir bir xil semantik maqomga ega emas. Mazkur farq tasvirning voqeaga munosabatini aniqlashda muhim: ayrim holatlarda makon vaziyatni belgilasa, boshqa hollarda u personajning ichki kechinmasini ochadi. Shuning uchun alohida olingan badiiy detal butun asarning g'oyasini izohlovchi yagona dalil bo'la olmaydi.

Qiyosiy tahlilda o'xshash obrazlarning ayni vazifani bajarishini oldindan taxmin qilish metodik xatodir. Bir asarda ramziy mazmun kasb etgan motiv ikkinchi asarda syujetni birlashtiruvchi vosita sifatida ishlashi mumkin. Buni aniqlashda matndagi takrorlanish, baholovchi leksika, dramatik vaziyat va hikoya tezligi alohida qayd etiladi. Tarixiy geografiyaga muvofiqlik esa badiiy funksiyani avtomatik tarzda isbotlamaydi; adabiyotshunoslik xulosasi, avvalo, matnning ichki qonuniyatlariga tayanishi lozim.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

«Yo‘lning xronotop sifatidagi vazifasi» masalasini o‘rganishda quyidagi ketma-ketlik samarali hisoblanadi. Dastlab tegishli epizodlar aniq nashr asosida ajratiladi. So‘ng ularning syujetdagi o‘rni, tasvirlovchi subyekt va emotsional ohangi belgilanadi. Keyingi bosqichda bir asar ichidagi o‘xshash holatlar qiyoslanib, ulardan keyingina boshqa muallif matniga o‘tiladi. Natija esa tasdiqlangan matniy dalil darajasiga mos ravishda ifodalanadi. Bunday tartib mavhum o‘xshatishlar o‘rniga tekshiriladigan ilmiy kuzatishlarni shakllantiradi.

Karvon obrazi manfaat, xavf va o‘zaro ishonchning bir nuqtada uchrashishiga imkon beradi. Ammo badiiy voqeadagi karvon tarixiy savdoning to‘g‘ridan-to‘g‘ri hujjati deb qabul qilinmaydi. Ushbu mulohazani tekshirish uchun avvalo tasvir kimning nigohi orqali berilganini aniqlash zarur. Muallif bayoni, qahramon idroki va xotira tarzidagi tasvir bir xil semantik maqomga ega emas. Mazkur farq tasvirning voqeaga munosabatini aniqlashda muhim: ayrim holatlarda makon vaziyatni belgilasa, boshqa hollarda u personajning ichki kechinmasini ochadi. Shuning uchun alohida olingan badiiy detal butun asarning g‘oyasini izohlovchi yagona dalil bo‘la olmaydi.

Qiyosiy tahlilda o‘xshash obrazlarning ayni vazifani bajarishini oldindan taxmin qilish metodik xatodir. Bir asarda ramziy mazmun kasb etgan motiv ikkinchi asarda syujetni birlashtiruvchi vosita sifatida ishlashi mumkin. Buni aniqlashda matndagi takrorlanish, baholovchi leksika, dramatik vaziyat va hikoya tezligi alohida qayd etiladi. Tarixiy geografiyaga muvofiqlik esa badiiy funksiyani avtomatik tarzda isbotlamaydi; adabiyotshunoslik xulosasi, avvalo, matnning ichki qonuniyatlariga tayanishi lozim.

«Karvon va ijtimoiy munosabatlar» masalasini o‘rganishda quyidagi ketma-ketlik samarali hisoblanadi. Dastlab tegishli epizodlar aniq nashr asosida ajratiladi. So‘ng ularning syujetdagi o‘rni, tasvirlovchi subyekt va emotsional ohangi belgilanadi. Keyingi bosqichda bir asar ichidagi o‘xshash holatlar qiyoslanib, ulardan keyingina boshqa muallif matniga o‘tiladi. Natija esa tasdiqlangan matniy dalil darajasiga mos ravishda ifodalanadi. Bunday tartib mavhum o‘xshatishlar o‘rniga tekshiriladigan ilmiy kuzatishlarni shakllantiradi.

Harakat qahramonning odatdagi muhitdan chiqishi va yangi axloqiy sinovlarga duch kelishini anglatadi. Personajdagi o‘zgarish yo‘lning o‘zi bilan emas, safar chog‘idagi qarorlar bilan aniqlanadi. Ushbu mulohazani tekshirish uchun avvalo tasvir kimning nigohi orqali berilganini aniqlash zarur. Muallif bayoni, qahramon idroki va xotira tarzidagi tasvir bir xil semantik maqomga ega emas. Mazkur farq tasvirning voqeaga munosabatini aniqlashda muhim: ayrim holatlarda makon vaziyatni belgilasa, boshqa hollarda u personajning ichki kechinmasini ochadi. Shuning uchun alohida olingan badiiy detal butun asarning g‘oyasini izohlovchi yagona dalil bo‘la olmaydi.

Qiyosiy tahlilda o‘xshash obrazlarning ayni vazifani bajarishini oldindan taxmin qilish metodik xatodir. Bir asarda ramziy mazmun kasb etgan motiv ikkinchi asarda syujetni birlashtiruvchi vosita sifatida ishlashi mumkin. Buni aniqlashda matndagi takrorlanish, baholovchi leksika, dramatik vaziyat va hikoya tezligi alohida qayd etiladi. Tarixiy geografiyaga muvofiqlik esa badiiy funksiyani avtomatik tarzda isbotlamaydi; adabiyotshunoslik xulosasi, avvalo, matnning ichki qonuniyatlariga tayanishi lozim.

«Safar davomida personaj shakllanishi» masalasini o‘rganishda quyidagi ketma-ketlik samarali hisoblanadi. Dastlab tegishli epizodlar aniq nashr asosida ajratiladi. So‘ng ularning syujetdagi o‘rni, tasvirlovchi subyekt va emotsional ohangi belgilanadi. Keyingi bosqichda bir asar ichidagi o‘xshash holatlar qiyoslanib, ulardan keyingina boshqa muallif matniga o‘tiladi. Natija esa tasdiqlangan matniy dalil darajasiga mos ravishda ifodalanadi. Bunday tartib mavhum o‘xshatishlar o‘rniga tekshiriladigan ilmiy kuzatishlarni shakllantiradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

To‘xtash joylari turli til va ijtimoiy mavqedagi kishilarni to‘qnashtiruvchi mikro-makon bo‘lishi mumkin. Ularning poetik roli suhbat, nizolar va kelishuvlar orqali ochiladi. Ushbu mulohazani tekshirish uchun avvalo tasvir kimning nigohi orqali berilganini aniqlash zarur. Muallif bayoni, qahramon idroki va xotira tarzidagi tasvir bir xil semantik maqomga ega emas. Mazkur farq tasvirning voqeaga munosabatini aniqlashda muhim: ayrim holatlarda makon vaziyatni belgilasa, boshqa hollarda u personajning ichki kechinmasini ochadi. Shuning uchun alohida olingan badiiy detal butun asarning g‘oyasini izohlovchi yagona dalil bo‘la olmaydi.

Qiyosiy tahlilda o‘xshash obrazlarning ayni vazifani bajarishini oldindan taxmin qilish metodik xatodir. Bir asarda ramziy mazmun kasb etgan motiv ikkinchi asarda syujetni birlashtiruvchi vosita sifatida ishlashi mumkin. Buni aniqlashda matndagi takrorlanish, baholovchi leksika, dramatik vaziyat va hikoya tezligi alohida qayd etiladi. Tarixiy geografiyaga muvofiqlik esa badiiy funksiyani avtomatik tarzda isbotlamaydi; adabiyotshunoslik xulosasi, avvalo, matnning ichki qonuniyatlariga tayanishi lozim.

«Bozor, bekat va muloqot makonlari» masalasini o‘rganishda quyidagi ketma-ketlik samarali hisoblanadi. Dastlab tegishli epizodlar aniq nashr asosida ajratiladi. So‘ng ularning syujetdagi o‘rni, tasvirlovchi subyekt va emotsional ohangi belgilanadi. Keyingi bosqichda bir asar ichidagi o‘xshash holatlar qiyoslanib, ulardan keyingina boshqa muallif matniga o‘tiladi. Natija esa tasdiqlangan matniy dalil darajasiga mos ravishda ifodalanadi. Bunday tartib mavhum o‘xshatishlar o‘rniga tekshiriladigan ilmiy kuzatishlarni shakllantiradi.

Solovyov nasridagi hajviy pozitsiyani tarixiy hikoya bilan solishtirishda tonallik farqi hisobga olinadi. Bu farq fazoviy obrazlarning ma’nosini ham o‘zgartiradi. Ushbu mulohazani tekshirish uchun avvalo tasvir kimning nigohi orqali berilganini aniqlash zarur. Muallif bayoni, qahramon idroki va xotira tarzidagi tasvir bir xil semantik maqomga ega emas. Mazkur farq tasvirning voqeaga munosabatini aniqlashda muhim: ayrim holatlarda makon vaziyatni belgilasa, boshqa hollarda u personajning ichki kechinmasini ochadi. Shuning uchun alohida olingan badiiy detal butun asarning g‘oyasini izohlovchi yagona dalil bo‘la olmaydi.

Qiyosiy tahlilda o‘xshash obrazlarning ayni vazifani bajarishini oldindan taxmin qilish metodik xatodir. Bir asarda ramziy mazmun kasb etgan motiv ikkinchi asarda syujetni birlashtiruvchi vosita sifatida ishlashi mumkin. Buni aniqlashda matndagi takrorlanish, baholovchi leksika, dramatik vaziyat va hikoya tezligi alohida qayd etiladi. Tarixiy geografiyaga muvofiqlik esa badiiy funksiyani avtomatik tarzda isbotlamaydi; adabiyotshunoslik xulosasi, avvalo, matnning ichki qonuniyatlariga tayanishi lozim.

«Hazil va tarixiy tafakkur» masalasini o‘rganishda quyidagi ketma-ketlik samarali hisoblanadi. Dastlab tegishli epizodlar aniq nashr asosida ajratiladi. So‘ng ularning syujetdagi o‘rni, tasvirlovchi subyekt va emotsional ohangi belgilanadi. Keyingi bosqichda bir asar ichidagi o‘xshash holatlar qiyoslanib, ulardan keyingina boshqa muallif matniga o‘tiladi. Natija esa tasdiqlangan matniy dalil darajasiga mos ravishda ifodalanadi. Bunday tartib mavhum o‘xshatishlar o‘rniga tekshiriladigan ilmiy kuzatishlarni shakllantiradi.

Mirkarim Osimning konkret matni belgilanmasdan sahna yoki iqtiboslarni tasdiqlangan dalil sifatida keltirish mumkin emas. Shu sababli metodik xulosalar epizodiy tahlildan alohida ko‘rsatiladi. Ushbu mulohazani tekshirish uchun avvalo tasvir kimning nigohi orqali berilganini aniqlash zarur. Muallif bayoni, qahramon idroki va xotira tarzidagi tasvir bir xil semantik maqomga ega emas. Mazkur farq tasvirning voqeaga munosabatini aniqlashda muhim: ayrim holatlarda makon vaziyatni belgilasa, boshqa hollarda u personajning ichki kechinmasini ochadi. Shuning uchun alohida olingan badiiy detal butun asarning g‘oyasini izohlovchi yagona dalil bo‘la olmaydi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Qiyosiy tahlilda o‘xshash obrazlarning ayni vazifani bajarishini oldindan taxmin qilish metodik xatodir. Bir asarda ramziy mazmun kasb etgan motiv ikkinchi asarda syujetni birlashtiruvchi vosita sifatida ishlashi mumkin. Buni aniqlashda matndagi takrorlanish, baholovchi leksika, dramatik vaziyat va hikoya tezligi alohida qayd etiladi. Tarixiy geografiyaga muvofiqlik esa badiiy funksiyani avtomatik tarzda isbotlamaydi; adabiyotshunoslik xulosasi, avvalo, matnning ichki qonuniyatlariga tayanishi lozim.

«Qiyosiy talqindagi cheklovlar» masalasini o‘rganishda quyidagi ketma-ketlik samarali hisoblanadi. Dastlab tegishli epizodlar aniq nashr asosida ajratiladi. So‘ng ularning syujetdagi o‘rni, tasvirlovchi subyekt va emotsional ohangi belgilanadi. Keyingi bosqichda bir asar ichidagi o‘xshash holatlar qiyoslanib, ulardan keyingina boshqa muallif matniga o‘tiladi. Natija esa tasdiqlangan matniy dalil darajasiga mos ravishda ifodalanadi. Bunday tartib mavhum o‘xshatishlar o‘rniga tekshiriladigan ilmiy kuzatishlarni shakllantiradi.

Yo‘l motivining birinchi vazifasi chegaralarni nisbiylashtirishdir. Yo‘lga chiqqan qahramon bir jamoaga xos ijtimoiy vazifadan vaqtincha chiqib, begona muhitda o‘zini qayta ko‘rsatishi mumkin. Ikkinchi vazifa uchrashuvni tashkil etish: savdogar, amaldor, hunarmand va oddiy yo‘lovchi bir makonda to‘qnashadi. Uchinchi vazifa xavf va tanlovni kuchaytirish bo‘lib, noma’lum masofa va sharoit personajning axloqiy qarorlarini yaqqol ko‘rsatadi. Karvonning obraz sifatidagi kuchi ham shundaki, u bir xil yo‘nalishda harakatlanayotgan, lekin maqsadi bir xil bo‘lmagan kishilarni jamlaydi. Shu tariqa almashinuv faqat buyumlarning emas, hikoya, xabar va qarashlarning ham almashinuviga aylanadi.

Yo‘lni romantik erkinlik ramziga aylantirish bu motivning ijtimoiy ziddiyatlarini ko‘rishga to‘sqinlik qilishi mumkin. Harakat imkoniyati hamma uchun bir xil emas: boylik, mavqe va hokimiyatdan kelib chiqadigan farqlar safar davomida ham saqlanadi. Solovyovdagi kulgi va sarguzasht tuzilishi bilan Osimdagi tarixiy xotiraga yo‘naltirilgan tasvir usullari o‘rtasida aynan shu masalalarda farqli urg‘ular bo‘lishi mumkin. Qiyosiy tadqiqot bu farqni taxmin bilan emas, belgilangan asar va epizodlarni tekshirish orqali asoslashga majbur. Karvon poetikasini tarixiy savdo tizimining to‘g‘ridan-to‘g‘ri hujjati sifatida talqin qilish ham metodologik xatodir.

Mirkarim Osimning konkret matni belgilanmasdan sahna yoki iqtiboslarni tasdiqlangan dalil sifatida keltirish mumkin emas. Shu sababli metodik xulosalar epizodiy tahlildan alohida ko‘rsatiladi. Ushbu mulohazani tekshirish uchun avvalo tasvir kimning nigohi orqali berilganini aniqlash zarur. Muallif bayoni, qahramon idroki va xotira tarzidagi tasvir bir xil semantik maqomga ega emas. Mazkur farq tasvirning voqeaga munosabatini aniqlashda muhim: ayrim holatlarda makon vaziyatni belgilasa, boshqa hollarda u personajning ichki kechinmasini ochadi. Shuning uchun alohida olingan badiiy detal butun asarning g‘oyasini izohlovchi yagona dalil bo‘la olmaydi.

Qiyosiy tahlilda o‘xshash obrazlarning ayni vazifani bajarishini oldindan taxmin qilish metodik xatodir. Bir asarda ramziy mazmun kasb etgan motiv ikkinchi asarda syujetni birlashtiruvchi vosita sifatida ishlashi mumkin. Buni aniqlashda matndagi takrorlanish, baholovchi leksika, dramatik vaziyat va hikoya tezligi alohida qayd etiladi. Tarixiy geografiyaga muvofiqlik esa badiiy funksiyani avtomatik tarzda isbotlamaydi; adabiyotshunoslik xulosasi, avvalo, matnning ichki qonuniyatlariga tayanishi lozim.

Yo‘l va karvon obrazlari tarixiy nasrda kompozitsiyani harakatga keltiruvchi, personajlarni uchrashtiruvchi hamda madaniy almashinuvni ramzlashtiruvchi vositalardir. Qiyosiy tahlilda motivning umumiy xususiyatlari bilan konkret adabiy uslub o‘rtasidagi chegara saqlanishi lozim.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar
1. Solovyov L. V. Возмутитель спокойствия. 1956-yilgi nashr matni: nashnasreddin.ru/wordpress/book/vozmutitel-spokojstviya-izdanie-1956-goda/
2. Mirkarim Osim. Tanlangan asarlar (tadqiqot uchun aniq asar va nashr aniqlanadi).
3. Bakhtin M. M. The Dialogic Imagination. Austin: University of Texas Press, 1981.
4. Hansen V. The Silk Road: A New History. Oxford: Oxford University Press, 2012.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.